

**Історія**

УДК 94:355.432.1(477)"1942"

**DOI** <https://doi.org/10.5281/zenodo.17496951>**Червона армія на харківському напрямку навесні 1942 року: від  
наступальної ініціативи до стратегічної поразки****Автушенко Ірина Борисівна,**

доктор історичних наук, професор, завідувачка кафедри теорії та історії  
держави і права, Національний транспортний університет, Київ, Україна,  
<https://orcid.org/0000-0002-3987-4034>

**Прийнято: 19.10.2025 | Опубліковано: 30.10.2025**

***Анотація.** Метою дослідження є всебічний аналіз стратегічного значення Харківського напрямку у весняній кампанії 1942 року, визначення особливостей планування, цілей, оперативних рішень і помилок обох протиборчих сторін – СРСР і нацистської Німеччини.*

*Стаття присвячена комплексному аналізу подій весняної кампанії 1942 року на Харківському напрямку, які стали однією з найбільш драматичних сторінок німецько-радянської війни. Досліджено стратегічні плани і тактичні рішення протиборчих сторін, простежено їхній взаємний вплив та визначено місце Харківської наступальної операції у широкому контексті бойових дій на Східному фронті. Особлива увага приділяється передумовам формування радянського Барвінківського виступу, прорахункам радянського командування, зокрема недооцінці загрози флангам і переоцінці власних наступальних можливостей. Розкрито причини невдачі операції: недостатня розвідка, слабка координація між фронтами, проблеми із*

матеріально-технічним забезпеченням та стратегічний авантюризм вищого керівництва. Розглянуто німецький контрнаступ «Фрідерікус-1», що завершився оточенням і знищенням значного угруповання Червоної армії, внаслідок чого було втрачено понад двісті тисяч військовослужбовців, тисячу танків і значну кількість артилерії. Наголошено на масштабних наслідках поразки: втрата ініціативи на південному фланзі фронту, відкриття шляхів для реалізації німецького плану «Блау», що призвів до окупації Донбасу, виходу до Волги та розгортання Сталінградської битви. Висвітлено радянські, пострадянські та західні історіографічні підходи, які від ідеологізованих оцінок поступово перейшли до критичного й об'єктивного аналізу. Підкреслено, що попри катастрофічні наслідки, Харківська операція стала важливим досвідом для радянської воєнної машини, стимулювавши переосмислення стратегічних підходів до планування наступальних дій. Зроблено висновок, що події весни 1942 року на Харківському напрямку не лише визначили перебіг воєнних дій другої половини 1942 року, а й заклали підвалини для трансформації радянського стратегічного мислення, яке в подальшому стало основою переможних операцій 1943-1945 років. Це дослідження сприяє глибшому розумінню прорахунків в оперативному плануванні під час радянських операцій початку німецько-радянської війни.

**Ключові слова:** Вермахт, Друга світова війна, німецько-радянська війна, операція «Фрідерікус-1», Харківська наступальна операція, Червона армія.

## The Red Army on the Kharkiv axis in the spring of 1942: from offensive initiative to strategic defeat

Iryna Avtushenko,

Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the  
Department of Theory and History of State and Law, National  
Transport University, Kyiv, Ukraine,  
<https://orcid.org/0000-0002-3987-4034>

**Abstract.** *The purpose of the study is to provide a comprehensive analysis of the strategic significance of the Kharkiv axis during the spring campaign of 1942, with a focus on the planning, objectives, operational decisions, and miscalculations of both opposing sides – the USSR and Nazi Germany.*

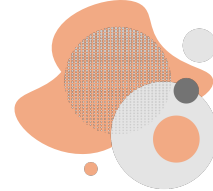
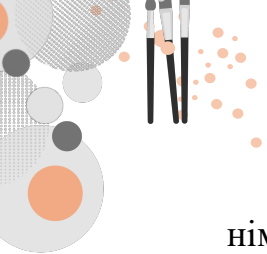
*The article is devoted to a comprehensive analysis of the events of the spring campaign of 1942 on the Kharkiv axis, which became one of the most dramatic episodes of the Soviet-German war. The study examines the strategic plans and tactical decisions of the opposing sides, traces their mutual influence, and defines the place of the Kharkiv offensive operation within the broader context of combat operations on the Eastern Front. Particular attention is devoted to the preconditions for the formation of the Soviet Barvinkove salient, as well as to the miscalculations of the Soviet command, in particular the underestimation of the threat to the flanks and the overestimation of its own offensive capabilities. The article reveals the causes of the operation's failure: insufficient reconnaissance, weak coordination between the fronts, problems with logistical support, and the strategic adventurism of the high command. The German counteroffensive «Fridericus-1» is examined, which resulted in the encirclement and destruction of a significant grouping of the Red Army, leading to the loss of more than two hundred thousand servicemen, one thousand tanks, and a considerable amount of artillery. Emphasis is placed on the large-scale consequences of the defeat: the*

*loss of initiative on the southern flank of the front, the opening of pathways for the implementation of the German «Blau» plan, which led to the occupation of the Donbas, the advance to the Volga, and the unfolding of the Battle of Stalingrad. Soviet, post-Soviet, and Western historiographical approaches are highlighted, which gradually shifted from ideologized assessments to critical and objective analysis. It is emphasized that despite the catastrophic consequences, the Kharkiv operation became an important experience for the Soviet war machine, stimulating a rethinking of strategic approaches to the planning of offensive actions. The conclusion is drawn that the events of the spring of 1942 on the Kharkiv axis not only determined the course of military operations in the second half of 1942, but also laid the foundations for the transformation of Soviet strategic thought, which subsequently became the basis for the victorious operations of 1943-1945. This study contributes to a more nuanced understanding of operational planning miscalculations during the early Soviet operations of the German-Soviet War.*

**Keywords:** *Wehrmacht, World War II, German-Soviet War, Operation «Fridericus-1», Kharkiv Offensive, Red Army.*

Події весни 1942 року на Харківському напрямку посідають важливе місце в історії Другої світової війни та німецько-радянського протистояння. Після зимового контрнаступу 1941-1942 рр. радянське командування прагнуло закріпити досягнення та продовжити наступальні дії, зокрема у районі Харкова. Водночас німецьке керівництво готувалося до стратегічного наступу на південному фланзі, розглядаючи Харківський виступ як загрозу, що потребувала ліквідації.

Попри значну кількість досліджень, присвячених стратегічним операціям цього періоду, окремі аспекти планування й реалізації військових дій на даному напрямку залишаються дискусійними. Недостатньо з'ясованими є питання взаємозв'язку стратегічних задумів радянського та



німецького командування, а також рівень розвідки, координації та оперативної ініціативи з обох боків.

Актуальність проблеми полягає у потребі комплексного аналізу ролі Харківського напрямку як одного з ключових театрів воєнних дій у контексті стратегії протиборчих сторін у 1942 році. Важливо простежити зміну оперативних планів, визначити чинники, що впливали на прийняття рішень, і зрозуміти, чому саме цей регіон став епіцентром масштабного зіткнення, яке завершилося серйозною поразкою Червоної армії.

Дослідження має значення не лише для реконструкції історичних подій, а й для практичного аналізу військової стратегії, оперативного мистецтва та планування наступальних і оборонних операцій. Вивчення досвіду Харківської операції 1942 року становить інтерес для військових істориків, аналітиків і фахівців у сфері планування та розробки стратегічних документів, оперативних планів та визначення цілей і завдань для збройних сил.

Проблематика Харківської наступальної операції 1942 року знайшла відображення як у радянській, так і в пострадянській та західній історіографії. З огляду на еволюцію підходів і зміну ідеологічного контексту, історіографію доцільно поділити на два основних етапи: радянський (до 1991 р.) та пострадянський (від 1991 р. до сьогодення).

У радянський період висвітлення операції було обмеженим і часто заідеологізованим. Поразка Червоної армії в травні 1942 року або замовчувалася, або пояснювалася виключно зовнішніми чинниками – такими як «раптовість удару» чи «безграмотне керівництво військами» окремих командирів, без критичного аналізу рішень вищого радянського командування (Бегунов С., Литвинчук А., Сутулов В., 1990. с. 42). Типовим прикладом є мемуарна література воєначальників, зокрема Г. Жукова (Жуков, Г. 2002), І. Баграмяна (Баграмян І., 1977), К. Москаленка (Москаленко К., 1984), де Харківська операція подається фрагментарно, з

акцентом на героїзм радянських солдатів і командирів, але без глибокого аналізу причин поразки. Ці джерела, попри наявність певного фактичного матеріалу, суттєво обмежені у використанні як наукові, оскільки демонструють тенденційність та обмеження цензурного характеру.

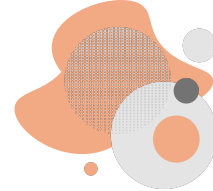
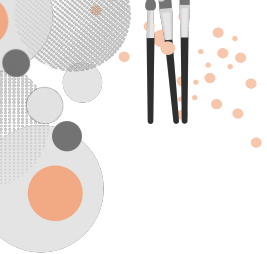
Так само існували й мемуари представників німецької сторони – зокрема генерал-фельдмаршала Е. фон Манштейна (Манштейн Е., 2024), у яких подано детальний опис Харківської операції з очима німецького командування. Праця містить цінні відомості щодо оперативного планування, маневрової стратегії, оцінки слабких сторін радянського угруповання, зокрема проблеми з розвідкою, координацією фронтів і логістикою. Ці спогади, як і аналогічні мемуарні джерела, мають обмежену наукову вартість через суб'єктивність, однак залишаються важливими для порівняльного аналізу.

У пострадянський період (від 1991 року) з відкриттям архівів стало можливим проведення більш збалансованих і критичних досліджень. Одним із перших авторів, хто прямо пов'язав поразку під Харковом із прорахунками вищого радянського керівництва, був Д. Волкогонов (Волкогонов Д., 1992). Автор акцентував увагу на стратегічному авантюризмі Й. Сталіна, ігноруванні об'єктивної оперативної обстановки та централізованій системі ухвалення рішень, яка блокувала ініціативу на місцях. Західна історіографія також зробила вагомий внесок у вивчення теми. Найґрунтовнішими дослідженнями є монографії Д. Гланца (Гланц Д., 1995 (а); Гланц Д., 1998 (b)), в яких подано комплексний аналіз операції на основі радянських і німецьких джерел. Автор розглядає Харківську операцію як один із прикладів стратегічного провалу, зумовленого надмірним наступальним ентузіазмом, відсутністю координації між фронтами, недооцінкою резервів противника та загальними проблемами в системі радянського військового управління. Значну увагу приділено ролі Й. Сталіна в нав'язуванні непродуманих наступів у першій половині 1942 року.

В українській історіографії, особливо впродовж 2000-2020-х років, тема Харківської операції отримала глибше опрацювання. Дослідники аналізують як військово-оперативний, так і політичний контекст подій. Зокрема, праці М. Кузнєцова (Кузнєцов М., 2023 (a); Кузнєцов М., 2023 (b)), надають комплексну оцінку передумов, стратегічного задуму, планування, логістики та управління операцією. Значний внесок також зробили О. Лисенко та Р. Пилявець (Лисенко О., Пилявець Р., 2013), Р. Пилявець (Пилявець Р., 2012), Л. Кривизюк, (Кривизюк Л., 2024), І. Рєпін (Рєпін І., 2011(a); Рєпін І., 2019(b); 2020(c)), Е. Рафальський, С. Беляєв (Рафальський Е., Беляєв С., 2013), які зосередили увагу на безпосередньому веденні бойових дій та підготовку до них. Заслужовує на особливу увагу праця В. Грицюка (Грицюк В., 2010), в якій автор робить спробу по-новому подивитись на оперативно-стратегічне планування, перебіг бойових дій і результат операцій.

У своїх роботах вони здійснили аналіз структурних недоліків радянської воєнної системи, вказуючи на проблеми у взаємодії між штабами, низький рівень логістичного забезпечення та перевантаження окремих ділянок фронту. Важливою є й спроба І. Автушенка та О. Автушенка (Автушенко І. та Автушенко О., 2025) осмислити Харківську наступальну операцію в історичній тягlostі, порівнюючи її з подіями російсько-української війни на Харківщині.

Таким чином, розвиток історіографії Харківської операції 1942 року демонструє поступовий перехід від замовчування незручних фактів до об'єктивного критичного аналізу. Пострадянські та західні дослідження Харківської катастрофи дозволяють значно глибше зрозуміти характер стратегічного протистояння навесні 1942 р., динаміку ухвалення воєнно-політичних рішень та особливості оперативного планування на південному напрямку. Порівняльне вивчення джерел і підходів обох сторін – СРСР і Німеччини – сприяє всебічному аналізу причин поразки Червоної армії та її наслідків.



На кінець січня 1942 року радянські війська змогли зупинити німецький наступ і навіть перейти у низці районів до локальних контрнаступів. Був створений Барвінківсько-Лозівський виступ, що являв собою глибоке вклинювання у німецьку лінію фронту між Балаклією та Слов'янськом. Його глибина сягала 90-100 км, а ширина – до 150 км. Внаслідок цього радянське командування почало розробляти план великого наступу на Харків навесні 1942 року (підготовчі роботи провадилися у квітні – на початку травня 1942 р.). Ставка Верховного Головнокомандування (далі – Ставка ВГК), попри виснаження військ, ухвалила рішення продовжити наступальні операції, зокрема на південному напрямі – в районі Харкова із наміром почати операцію в середині – другій половині травня 1942 р.) (Грицюк. В, 2010, с. 62).

Однак, з оперативної погляду, виступ мав низку серйозних вразливостей, зокрема: довгі й слабо захищені фланги, особливо зі сторони Південного фронту, який згодом був використаний німецьким командуванням для вклинювання в оборону радянських військ; ускладнене матеріально-технічне забезпечення, що здійснювалося через кілька переправ і вузький коридор; а також надмірне скупчення сил в обмеженому районі, що робило радянські війська вразливими для артилерійських та авіаційних ударів.

З погляду радянського командування, виступ був трампліном для наступу. Забезпечення Харківської операції на південному фасі Барвінківського виступу покладалося на війська Південного фронту (Рафальський Е., Беляєв С., 2013, с. 241). Як зазначають українські дослідники, Й. Сталін сподівався на «вирішальний перелом» у війні саме завдяки весняному наступу 1942 року, хоча Генштаб пропонував зосередитись на обороні й накопиченні резервів (Кузнєцов М., 2023(б), с. 127). Співвідношення сил радянських військ та Вермахту на початок операції було приблизно рівним (Лисенко О. Є., Пилявець Р., 2013, с. 350).

Замисел радянського командування полягав в тому, щоб завдати головного удару одночасно з двох боків і оточити харківське угруповання противника: з півночі – з району Вовчанська та Великого Бурлука силами 21-ї, 28-ї та 38-ї армій Південно-Західного фронту; з півдня – з району Барвінківського виступу силами 6-ї армії Південного-Західного фронту та армійської групи генерал-майора Леоніда Бобкіна виділеної зі складу цієї армії, які повинні були замкнути кільце в районі Харкова (рис. 1).

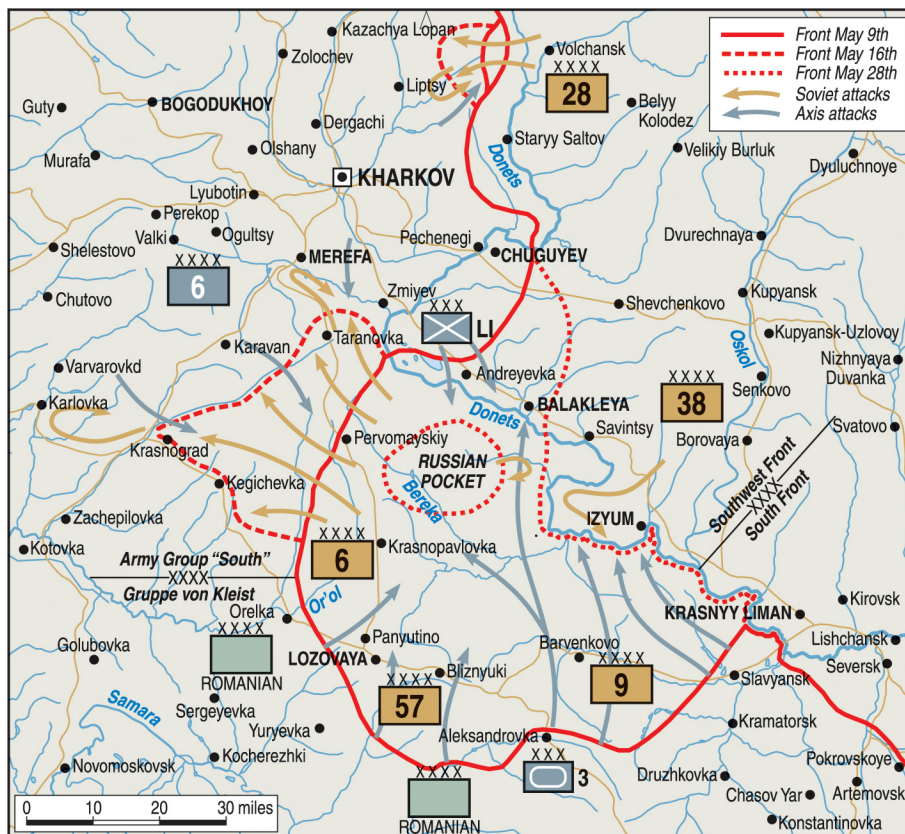
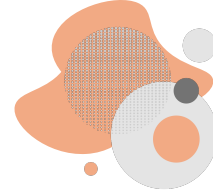
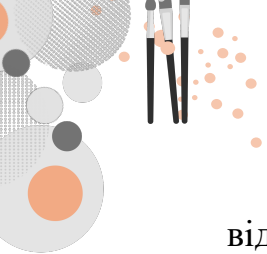


Рисунок 1. Харківська наступальна операція Червоної армії та контрнаступ Вермахту на харківському напрямку у травні 1942 року

Джерело: Pat McTaggart, The Red Army's Bloody Clash at Izyum, warfare history network URL: <https://warfarehistorynetwork.com/article/the-red-armys-bloody-clash-at-izyum/> (дата звернення: 15.10.2024).

За радянськими розрахунками, у наступі мали брати участь понад 640 тисяч осіб, близько 1 200 танків і приблизно 900 літаків – однак ці цифри



відображали теоретичні плани комплектування (Автушенко І., Автушенко О., 2025, с. 35).

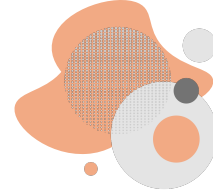
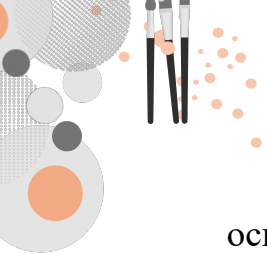
Як зазначали сучасні дослідники (Д. Гланц, Л. Кривизюк, М. Кузнєцов), плани радянського командування страждали на надмірний оптимізм, що базувався на переоцінених висновках про ефективність зимового контрнаступу (Гланц Д., Хаус Дж., 1995, с. 97-105; Кривизюк Л., Кузнєцов М., 2024, с. 156). Більшість танкових з'єднань не було повністю укомплектовано, спостерігалися труднощі із забезпеченням, логістична система не відповідала масштабу запланованої операції, а також відчувалась недостатня підготовка. Контрзаходи німецького командування значно вплинули на хід проведення Харківської наступальної операції 1942 року.

Вермахт готував стратегічний наступ у напрямку Волги та Кавказу. Водночас плацдарм Червоної армії під Барвінковим створював загрозу для флангу групи армій «Південь». Ще у квітні 1942 року було ухвалено план контрнаступу – операція «Фрідерікус-1», основною метою якої була ліквідація Барвінківського виступу шляхом нанесення ударів з півночі та півдня з подальшим оточенням радянських сил (Кузнєцов М., 2023(b), с. 127).

До операції було залучено 6-ту армію генерала Паулюса та армійську групу «Клейст». Німці зосередили на Харківському напрямі близько 350 тис. солдатів, 700 танків та 500 літаків (Гланц Д., Хаус Дж., 1995, с. 101-105).

Підготовка операції проводилася послідовно, зокрема: оперативне маскування і накопичення резервів здійснювалось приховано від радянської розвідки; велась активна оборона та локальні контратаки для стримування радянських просувань і відтягування їхніх резервів; організована посилена розвідка (авіаційна, радіо та агентурна), що дозволило німецькому командуванню уточнити розташування радянських угруповань; проведено доукомплектування танкових і механізованих підрозділів.

Німецьке командування свідомо намагалось не вступати в повномасштабні зіткнення, поки радянські сили не заглибляться у виступ,

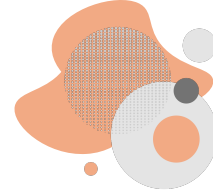
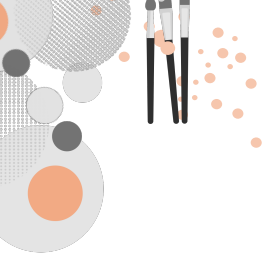


оскільки така тактика збільшувала шанси оперативного розгрому ворога при вирішальному маневрі флангами і на допоміжних напрямках. У результаті контрнаступу німецьке командування розраховувало не лише ліквідувати виступ, але й повернути ініціативу на південному напрямку в часі підготовки літньої кампанії 1942 року. Під Харковом зіткнулися стратегічні задуми радянського і гітлерівського командувань, кожне з яких мало намір здійснити свої великі наступальні плани (Пилявець Р., 2012, с. 66).

Наступ Червоної армії розпочався 12 травня 1942 року. Перші дні були відзначені тактичними успіхами: війська прорвали передній край оборони Вермахту, захопили низку населених пунктів, просунулись до 20-30 км вглиб (Лисенко О. Є., Пилявець Р., 2013, с. 351). Частини 28-ї армії генерал-лейтенанта Д. Рябишева діяли особливо успішно.

Уже на початку наступу стало зрозуміло, що противник – на відміну від очікувань – добре поінформований про радянські задуми, й оперативна раптовість була втрачена. З точки зору німецького ОКХ, Барвінківський виступ виглядав як оперативна пастка, де можна було оточити велике радянське угруповання, що й стало основою для операції «Фрідерікус-1». Вже 17 травня німці розпочали контрудар з південного заходу (район Слов'янська – Барвінкове), а 22 травня – із північного сходу. Сама вузька ділянка Барвінківського виступу (біля Балаклії та Андріївки) стало місцем прориву німецьких військ (Кузнецов М., 2023(а), с. 252). Частини Червоної армії опинилися в оперативному оточенні. Відсутність координації між фронтами та слабе управління резервами зробили становище радянських військ критичним.

За радянськими даними в Барвінківському виступі залишилося майже 280 тис. осіб, з них 171 тис. – безповоротно (Рєпін І.В., Польцев І.В., 2020, с. 32). Вийти з котла змогли лише окремі частини. Це стало однією з найбільших поразок Червоної армії у 1942 році.



Історики виділяють кілька ключових причин невдачі Харківської операції:

Надмірний наступальний ентузіазм радянського керівництва. Після перемоги під Москвою Й. Сталін був переконаний у переломі війни, що призвело до переоцінки власних сил, недооцінки противника й наполягання на наступах попри виснаження та нестачу ресурсів (Кривизюк Л., Кузнєцов М., 2024, с. 156).

Недооцінка противника. Розвідка не виявила концентрації німецьких резервів і загрози флангам. Переміщення танкових частин групи армій «Південь» було проігноровано, що дозволило ворогу завдати вирішальних ударів.

Слабка координація між фронтами. Взаємодія Південно-Західного і Південного фронтів була недостатньою. Зокрема, Південний фронт не зміг забезпечити стійку оборону південного флангу Барвінківського виступу (Рєпін І.В., Польцев І.В., 2019, с. 83).

Проблеми з логістикою та зв'язком. Весняне бездоріжжя, нестача транспорту й слабка організація тилу ускладнили підготовку до проведення наступальної операції Червоної армії. Втрата зв'язку спричинили втрату керованості та затримки у прийнятті рішень, що зробило війська вразливими для злагоджених дій противника (Рєпін І.В., Польцев І.В., 2020, с. 32-33).

У сукупності ці фактори зробили радянські частини вразливими до добре скоординованих дій противника. Поразка радянських військ під Харковом у травні 1942 року мала далекосяжні стратегічні наслідки, які суттєво вплинули на подальший хід бойових дій на німецько-радянському фронті.

По-перше, стратегічну ініціативу на південному фланзі німецько-радянського фронту захопив Вермахт. Це створило сприятливі умови для проведення масштабного наступу Вермахту влітку 1942 року – операції «Блау». У результаті цієї операції німецькі війська просунулися вглиб

радянської території, просування у напрямку Кавказу і до берегів Волги та розпочавши битву за Сталінград.

По-друге, Харківська катастрофа супроводжувалася надзвичайно високими втратами Червоної армії. За різними оцінками, кількість безповоротних втрат коливалася в межах 200-270 тис. осіб, з яких понад 160 тис. потрапили в полон. Було втрачено до 1 000 танків, понад 1 000 артилерійських систем, а також значну кількість бойової авіації (Автушенко І., Автушенко О., 2025, с. 37). Ці втрати істотно знизили можливості радянських військ на південній ділянці німецько-радянського фронту у вирішальний період 1942 року.

Третім важливим аспектом стали морально-психологічні наслідки як для армії, так і для радянського суспільства загалом. Провал наступальної операції вкотре засвідчив наявність системних проблем в організації бойових дій та стратегічному плануванні. Це спричинило посилення позицій прихильників стратегічної оборони в Генеральному штабі та перегляд підходів до планування майбутніх наступів.

Окремо варто зазначити й кадрові наслідки поразки. У результаті невдалої операції десятки командирів оперативно-тактичного рівня були усунуті з посад, а частина з них – репресована. Проте, як наголошують сучасні дослідники, відповідальність вищого політичного керівництва, зокрема Й. Сталіна, за провал операції залишилася офіційно не визнаною, що свідчить про обмежений рівень критичної рефлексії в радянській воєнно-політичній системі.

Результати дослідження свідчать, що бойові дії на харківському напрямку у травні 1942 року стала одним із ключових етапів Другої світової війни на німецько-радянському фронті. У зазначений період, Харківський напрямок перетворився на поле реалізації двох протилежних воєнних концепцій: радянської – наступальної, агресивної, що перебувала на межі реальних можливостей Червоної армії, та німецької – оборонно-

контрударної, зосередженої на маневровому веденні бойових дій і використанні резервів на вирішальних ділянках.

Незважаючи на окремі тактичні досягнення, радянське командування зазнало стратегічної поразки. Провал операції визначив подальший розвиток подій на південному фланзі німецько-радянського фронту аж до кінця 1942 року, створивши передумови для реалізації німецького плану «Блау», просування на Кавказ і розгортання Сталінградської битви.

Разом з тим, незважаючи на катастрофічні наслідки, Харківська наступальна операція стала важливим етапом у трансформації радянської воєнної стратегії. Її результати змусили Ставку ВГК переосмислити підходи до планування наступальних дій, зосередившись на посиленні розвідки, поліпшенні логістики, більш зваженому застосуванні резервів і посиленні міжфронткової взаємодії. Ці зміни стали відчутними вже в кінці 1942 – на початку 1943 року, зокрема під час контрнаступу під Сталінградом.

Таким чином Харківська поразка стала важливим поворотним моментом у процесі накопичення бойового досвіду та формування нової моделі радянського стратегічного мислення, яка значною мірою визначила перебіг війни у 1943-1945 роках.

### Список використаних джерел

1. Автушенко І., Автушенко О. 2025. Новий погляд на перебіг Харківської операції навесні 1942 року. *Воєнно-історичний вісник*. Вип. 2(56). Київ. 33–40.
2. Баграмян И. Х., 1977. *Так шли мы к победе: мемуары*. Москва: Воениздат.
3. Бегунов С., Литвинчук А., Сутулов В. Вот где правда, Никита Сергеевич! *Военно-исторический журнал* 1990. № 02. С. 35-47.
4. Волкогонов Д. А., 1990. *Тріумф і трагедія: Політичний портрет Й.В. Сталіна*: У 2 кн. Кн. 2. К.: Політвидав України.

5. Грицюк В., 2010. *Стратегічні та фронтові операції Великої Вітчизняної війни на теренах України*. Київ: Нац. акад. наук України, Ін-т історії України.
6. Жуков Г. К., 2002. *Воспоминания и размышления*: в 2 т. Т. 1. Москва: Олма-Пресс.
7. Кузнєцов М. О., 2023(a). Операція «Фрідерікус-1» як передумова проведення наступальної операції «Блау». Підготовка до ліквідації Барвінківського плацдарму. *Військово-науковий вісник*. № 40. 238-257.
8. Кузнєцов М. О., 2023(b). Передумови проведення та підготовка радянських військ до Харківської наступальної операції 1942 року. *Літопис Волині*. Вип. 28. 122-128.
9. Лисенко О. Є., 2013, Пилявець Р. І. Харківська битва 1942. *Енциклопедія історії України*. Т. 10: Т-Я. Київ: Наукова думка. 350-351.
10. Манштейн Е., 2024. *Втрачені перемоги. Спогади генерал-фельдмаршала вермахту*. Київ: Вид. «КНТ».
11. Москаленко К. С., 1984. *На південно-західному напрямі 1941-1943: Спогади командарма*: в 2 т. Київ: Політвидав України. Кн. 1.
12. Пилявець Р. І., 2012. Трагедія під Харковом: травень 1942 року (до 70-річчя Харківської битви). *Воєнно-історичний вісник*. 2, 63-70.
13. Рафальський Є. В., 2013, Беляєв С. О. Харківська трагедія 1942 року. Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних сил. Вип. 2. 240–244.
14. Рєпін І. В., 2011. Оперативно-стратегічне планування бойових дій Червоної армії на першу половину 1942 року: критичний погляд. *Військово-науковий вісник*. Вип. 15. 33-44.
15. Рєпін І. В., 2019, Польцев І. В. Наступ військ Південно-Західного фронту Червоної армії в травні 1942р. на Харківському напрямі. *Молодий вчений*. №11(75). 80-84.

16. Рєпін І.В., 2020, Польцев І.В. Оточення військ Південно-Західного фронту Червоної армії в травні 1942 р. під Харковом: причини та наслідки. *Молодий вчений*. №12(88). 30-34.
17. Glantz D. M., 1995, House J. M. *When Titans Clashed: How the Red Army Stopped Hitler*. Lawrence: University Press of Kansas.
18. Glantz D. M., 1998. *Kharkov 1942: Anatomy of a Military Disaster through Soviet eyes*.
19. Kryvyziuk L., 2024, Kuznietsov M. Kharkiv offensive operation (May 12-17, 1942): miscalculations in the operational command – the main power of success development. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk*. Issue 30.146-161. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.30.299907>
20. Pat McTaggart, The Red Army's Bloody Clash at Izyum, warfare history network URL: <https://warfarehistorynetwork.com/article/the-red-armys-bloody-clash-at-izyum/> (дата звернення: 15.10.2024).